

РОЗДІЛ IV. ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО, ТРУДОВОГО, ЕКОЛОГІЧНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

УДК 347.65/68

К. П. Гуменюк

СУБ'ЄКТИ ІНСТИТУТУ ВІДУМЕРЛОСТІ СПАДЩИНИ

Статтю присвячено визначенню суб'єктів інституту відумерлості спадщини. Запропоновано до суб'єктів інституту відумерлості спадщини відносити: набувача права власності на відумерле майно (територіальна громада); суб'єктів управління відумерлою спадщиною (установник управління та управитель); суб'єктів звернення із заявою про визнання спадщини відумерлою (органи місцевого самоврядування; кредитор спадкодавця; власники або користувачі суміжних земельних ділянок); допоміжних суб'єктів (суд, нотаріус); зацікавлених суб'єктів (спадкоємці, які заявили свої вимоги після визнання спадщини відумерлою).

Ключові слова: *спадщина, відумерлість спадщини, суб'єкти, учасники, правовідносини, територіальна громада, набувач, управитель.*

Постановка проблеми. Інститут відумерлості спадщини – це стабільна група правових норм, спрямованих на регулювання правовідносин у сфері відумерлості спадщини. Цей інститут має комплексну природу, оскільки об'єднує норми цивільного, цивільного процесуального та адміністративного права. Виокремлення такого інституту в межах правової матерії потребує дослідження як з точки зору практики застосування норм, так і виявлення особливостей структурних елементів цього утворення. Серед елементів інституту відумерлості спадщини потребує окремого дослідження питання щодо виявлення його суб'єктів, оскільки суб'єкт є первинним елементом у змісті будь-яких цивільних правовідносин. Встановлення системи суб'єктів, які можуть при здійсненні суб'єктивних прав самостійно своїми діями створювати, змінювати, припиняти правовідносини відумерлості спадщини надасть можливість доводити існування й самого інституту відумерлості спадщини, оскільки право не існує без суб'єкта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відумерлість спадщини була предметом наукового дослідження в працях Т.В. Боднар, В.К. Дронікова, Ю.О. Заїки, Н.С. Кузнецової, О.Є. Кухарева, О.І. Неліна, О.О. Первомайського, О.П. Печоного, З.В. Ромовської, Є.О. Рябокони, Н.Б. Солтис, І.В. Спасибо-Фатеевої, С.Я. Фурси та інших учених. Незважаючи на вагомий внесок названих науковців у наукову розробку питань, пов'язаних зі з'ясуванням юридичної природи відумерлості спадщини та її характеристики, проблеми визначення суб'єктів інституту відумерлості спадщини майже залишилися поза увагою учених.

Одним з невирішених завдань сучасного спадкового права є встановлення співвідношення суб'єктів спадкового права та суб'єктів відумерлості спадщини, виявлення системи суб'єктів відумерлості спадщини.

Формування цілей. Мета статті – визначити суб'єктів інституту відумерлості спадщини.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження суб'єктів відумерлості спадщини варто звернути увагу на певну специфіку суб'єктного складу цього інституту. Суб'єкт ((від лат. Subjectum) – те, що лежить внизу, знаходиться в основі) у філософії розуміється як особа, організована група осіб, соціальна, етнічна та політична спільнота, суспільство в цілому, що здійснюють властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення предметної дійсності, теоретичне й духовно-практичне освоєння об'єктивної реальності; носій означених якостей, що уможливають виконання ним суспільно значущих функцій [1, с. 622]. Суб'єкт інституту відумерлості спадщини – це учасник правовідносин відумерлості спадщини, який має галузеву правосуб'єктність. Галузева правосуб'єктність – це юридична можливість бути учасником правовідносин відумерлості спадщини, тобто такий учасник наділений законом суб'єктивною можливістю брати участь у конкретних правовідносинах, зокрема мати права та винонувати обов'язки. Здійснення прав і обов'язків передбачає наявність у конкретного суб'єкта дієздатності.

Інститут відумерлості має надзвичайно важливе значення для цивільного обігу, адже націлений на усунення безсуб'єктності в спадщині, що полягає в максимальному збереженні тих прав і обов'язків, які належали померлому, могли б перейти до його спадкоємців, але через їх відсутність мають бути перенесені на спеціально уповноваженого суб'єкта [2, с. 246]. Безсумнівно, специфіка цього інституту полягає в спрямованості на подолання відсутності такого суб'єкта як спадкоємець. Така позиція цілком збігається зі змістом правової норми, зокрема ч. 1 ст. 1277 ЦК України: у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, а якщо до складу спадщини входить нерухоме майно – за його місцезнаходженням, зобов'язаний подати до суду заяву про визнання спадщини відумерлою [3]. Отже, орган місцевого самоврядування виступає суб'єктом заміщення у відносинах прийняття спадщини. Щодо цього Ю.О. Заїка зазначає, що відумерла спадщина – це специфічна підстава набуття майна померлого особливим суб'єктом – територіальною громадою, яка не має права відмовитися від спадщини за жодних обставин [4, с. 137]. Згідно з п. 1 ст. 10 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» сільські, селищні, міські ради є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України, цим та іншими законами [5]. Із вищезазначеного доходимо висновку, що територіальна громада є набувачем суб'єктивних прав та обов'язків на відумерлу спадщину; від імені територіальної громади у правовідносинах відумерлості спадщини виступає орган місцевого самоврядування. Отже, суб'єктом-набувачем відумерлої спадщини є територіальна громада.

Окрім суб'єкта-набувача у правовідносинах відумерлості спадщини варто виокремити й суб'єкта управителя. Управління спадщиною встановлюється щодо такого спадкового майна, яке потребує утримання та догляду. Зазвичай, це майно, яке має високу цінність, потребує спеціальних знань та /або не може бути на тривалий час залишено у невизначеному стані, оскільки перебуває в активному цивільному обігу [6, с. 157]. У п. 1 ст. 1285 ЦК України встановлено, що відповідний орган місцевого самоврядування, у разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту, укладає договір на управління спадщиною з іншою особою. У разі відсутності спадкоємців або виконавця заповіту особою, яка управляє спадщиною, до складу якої входить земельна ділянка, є сільська, селищна, міська рада за місцезнаходженням такої земельної ділянки [3]. Коло осіб, які можуть бути призначені управителями спадковим майном, не обмежено, отже, управителем майна може бути будь-яка фізична особа, яка має повну цивільну дієздатність, а також юридична особа [7]. Аналізуючи наведене, можна виділити два суб'єкти правовідносин управління спадщини: установник управління спадщини та управитель спадкового майна. Установником управління спадщини щодо відумерлого майна може бути орган місцевого самоврядування. Управителем відумерлого майна може бути будь-яка дієздатна особа, а також сільська, селищна, міська рада за місцезнаходженням земельної ділянки, що входить до складу відумерлого майна. З вищевказаного виокремимо таку групу суб'єктів у системі суб'єктів інституту відумерлості спадщини, як суб'єкти управління відумерлою спадщиною (установник і управитель відумерлою спадщиною).

Крім набувача, варто виділити коло суб'єктів управління відумерлою спадщиною, які можуть звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою. Відповідно до змісту ст. 1277 ЦК України до цих суб'єктів віднесено: орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини або за місцезнаходженням відумерлого нерухомого майна; кредитори спадкодавця; власники або користувачі суміжних земельних ділянок. Окремо зауважимо на те, що якщо для органів місцевого самоврядування звернення до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою є обов'язком, то для інших суб'єктів це є правом.

Уведення до складу суб'єктів відумерлої спадщини кредиторів спадкодавця є необхідним кроком, оскільки в судовій практиці можна виявити велику кількість справ, у яких кредитор намагався захистити свої права через примушення органу місцевого самоврядування звернутися до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою, проте такі заяви поверталися з огляду на те, що вони подавалися з перевищенням галузевої правосуб'єктності. Після змін, унесених до ст. 1277 ЦК України, які відбулись у 2016 р., кредитор у правовідносинах із визнання спадщини відумерлою отримав право на подання заяви про визнання спадщини відумерлою, а також право на одержання інформації зі Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину. Треба зазначити, що при зверненні кредитора до суду із заявою про визнання спадщини відумерлою, суду потрібно встановити статус кредитора, який має

право на звернення. Статус кредитора може встановлюватися через законодавче поняття цього суб'єкта. Так, у ч. 7 ст. 1 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» встановлено, що кредитор – юридична або фізична особа, а також органи доходів і зборів та інші державні органи, які мають підтверджені у встановленому порядку документами вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника [8]. Отже, кредитор при поданні заяви про визнання спадщини відумерлою повинен додати до заяви документи, що підтверджують наявні зобов'язання щодо боржника-спадкодавця.

Право на подання заяви про визнання спадщини відумерлої належить також власникам або користувачам суміжних земельних ділянок. Суб'єктами права власності та права користування на землю є громадяни та юридичні особи, територіальні громади, держава. Виокремлення цих суб'єктів щодо подання заяви із визнання спадщини відумерлою пов'язано із захистом права на землю, оскільки земельна ділянка, щодо якої не визначено власника/користувача, не обробляється, а тому якість землі втрачається, а її забруднений стан може шкодити сусіднім земельним ділянкам. Названі суб'єкти мають право на звернення до суду про визнання спадщини відумерлою; право на одержання інформації зі Спадкового реєстру про заведену спадкову справу та видане свідоцтво про право на спадщину; право вимоги щодо відшкодування матеріальної та моральної шкоди спадкоємцем.

У правовідносинах з відумерлості спадщини можуть також виділятися особи, які заявляють свої права на спадщину після визнання її відумерлою. Згідно з п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 № 7 особа, яка не прийняла спадщину в установлений законом строк, може звернутися до суду з позовною заявою про визначення додаткового строку для прийняття спадщини відповідно до частини третьої ст. 1272 ЦК України. У разі, коли після спливу строку для прийняття спадщини та розподілу її між спадкоємцями, спадщину прийняли інші спадкоємці, такі спадкоємці мають право вимагати передання їм частки в натурі через перерозподіл збереженого майна, або сплати грошової компенсації. При переході за таких обставин спадкового майна як відумерлої спадщини до територіальної громади такий спадкоємець має право вимагати його передання в натурі, а у разі його продажу – має право на грошову компенсацію на підставі ст. 1280 ЦК України [9]. Отже, спадкоємці, які заявляють свої майнові права на спадщину після її визнання відумерлою, можуть визнаватися заінтересованими суб'єктами у правовідносинах визнання спадщини відумерлою.

Окрім наведених, варто визначити й таких суб'єктів, як суд та нотаріус. Ці суб'єкти діють винятково в межах своїх повноважень. Суд розглядає справи щодо визнання спадщини відумерлою, зокрема п. 1 ст. 5 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» встановлено, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами та відповідно до визначених законом процедур судочинства [10]. Повноваження нотаріуса у правовідносинах відумерлості спадщини встановлені в Порядку вчинення нотаріальних дій

нотаріусами України. Частиною 6 п.1 абз. 12 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України визначено: якщо є підстави вважати, що спадщина може бути визнана відумерлою, нотаріус повинен повідомити відповідний орган місцевого самоврядування [11]. Особливість цих суб'єктів у тому, що при вступі у правовідносини відумерлості спадщини вони не мають власного інтересу, зокрема щодо задоволення матеріальних потреб. Вони лише сприяють набуттю територіальною громадою права власності на відумерле майно.

Зазначимо, що за статусом, спрямованістю дій суб'єкти інституту відумерлості спадщини є різними, а тому серед них виділимо такі: набувач; суб'єкти управління відумерлою спадщиною; суб'єкти звернення із заявою про визнання спадщини відумерлою; допоміжні суб'єкти (суд, нотаріус); заінтересовані суб'єкти.

Висновки. Отже, суб'єкти інституту відумерлості спадщини – це учасники правовідносин, які здійснюють суб'єктивні права стосовно відумерлого майна; наділені правом здійснювати правозастосовну діяльність у межах визначеної законом компетенції у сфері відумерлості спадщини. Суб'єкти інституту відумерлості спадщини співвідносяться із суб'єктами спадкового права як загальне та спеціальне. Особливість суб'єктного складу інституту відумерлості спадщини полягає в тому, що у правовідносинах відумерлості спадщини відсутній такий суб'єкт, як спадкоємець, а замісну функцію щодо нього виконує орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. До суб'єктів інституту відумерлості спадщини варто віднести: набувача права власності на відумерле майно (територіальна громада); суб'єктів управління відумерлою спадщиною (установник управління та управитель); суб'єктів звернення із заявою про визнання спадщини відумерлою (органи місцевого самоврядування; кредитор спадкодавця; власники або користувачі суміжних земельних ділянок); допоміжних суб'єктів (суд, нотаріус); заінтересованих суб'єктів (спадкоємці, які заявили свої вимоги після визнання спадщини відумерлою). Наведена позиція щодо суб'єктів інституту відумерлості спадщини є однією з багатьох, до того ж цей напрям досліджень є особливо актуальним через проведення судової реформи, що приводить до змін цивільного судочинства.

Використані джерела:

1. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди / редкол. : В. І. Шинкарук (голова). Київ : Абрис, 2002. 742 с.

2. Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження) : монографія / Ю. О. Заїка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, Є. О. Рябоконь; відп. ред. Академік НАПрН України В. В. Луць. Київ: Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 248 с.

3. Цивільний кодекс України : закон України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

4. Заїка Ю. О. Спадкове право України: становлення і розвиток [монографія]. – 2-ге вид. Київ: КНТ, 2007. 288 с.

5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

6. Некіт К. Г. Управління спадковим майном: українські та європейські реалії // *Часопис цивілістики*. 2016. Вип. 20. С. 157-161.

7. Щодо практики укладання договорів на управління спадщиною : лист Міністерства юстиції України від 04.10.2005 № 31-32/1694. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v1694323-05?find=1&text=%E2%B3%E4%F3%EC#w11>.

8. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : закон України від 14.05.1992 № 2343-XII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2343-12>.

9. Про судову практику у справах про спадкування : постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 № 7 URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-08?find=1&text=%E2%B3%E4%F3%EC#w11>.

10. Про судоустрій і статус суддів: закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

11. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12/page?text=%E2%B3%E4%F3%EC>.

Стаття надійшла до редколегії 03.12.2017

Гуменюк К. П. Субъекты института выморочности наследства

В статье рассмотрены субъекты института выморочного имущества. Предложено к субъектам института выморочного имущества относить: приобретателя права собственности на выморочное имущество (территориальная община); субъектов управления выморочным наследством (учредитель управления и управляющий); субъектов обращения с заявлением о признании наследства выморочным (органы местного самоуправления; кредитор наследодателя; владельцы или пользователи смежных земельных участков); вспомогательных субъектов (суд, нотариус), заинтересованных субъектов (наследники, которые заявили свои требования после признания наследства выморочным).

Ключевые слова: *наследство, выморочное наследство, субъекты, участники, правоотношения, территориальная община, приобретатель, управляющий.*

Humehiuk K. Subjects of the Institution from the Decay of the Inheritance

The specifics of the subjective composition of the escheat succession's institution in Ukraine have been considered. It has been found out that the subject of the escheat succession's institution – is a participant of legal relations of the escheat succession having a sectoral legal personality. Besides, the specificity of this institution is to address the absence of such a subject as a successor. It has been concluded that the territorial community is the acquirer of subjective rights and responsibilities for the escheat succession, local self-government agency acts on behalf of the territorial community within legal relations of the escheat succession. Consequently, the subject – the acquirer of the escheat succession is a territorial community.

The author has distinguished the subject-manager in the legal relations of the escheat succession. It has been established that the relevant local self-government agency, in case of the absence of the heirs or an executor of the will, concludes an agreement with another person to manage the succession. The range of persons who may be appointed as succession's managers is not limited, and this is the reason that the manager of the property may be any individual having full civilian capacity, as well as a legal entity. The author has offered to consider an incorporator and the manager of the escheat succession as subjects of management of the escheat succession.

It has been clarified that there are subjects who can apply to the court with a claim on the recognition of the succession as escheat. It has been emphasized that if for local self-government agencies it is a duty to file a petition to the court declaring the succession as escheat, then for other subjects it is their right.

It has been suggested to include the following subjects of the escheat succession's institution: the acquirer of the ownership for the escheat (territorial community); subjects managing from the escheat succession (management incorporator and manager); subjects applying with a claim to recognize the succession as escheat (local self-government agencies, ancestor's creditor, owners or users of adjacent land plots); auxiliary subjects (court, notary); interested parties (legitimate heirs who have declared their claims after the recognition of the succession as escheat).

Key words: *succession, escheat of succession, subjects, participants, legal relations, territorial community, acquirer, manager.*

УДК 342.9

С. В. Дегтярьова

ЗНАЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ДЛЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В ДЕРЖАВІ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Фіскальний механізм розвитку соціальної сфери в розвинених європейських країнах залежить від фіскальних традицій, соціально-культурних чинників, що впливають на свідомість населення щодо добровільної сплати податків та зборів. Наукову статтю присвячено аналізу зарубіжного досвіду фіскального механізму забезпечення та розвитку соціальної сфери та його адаптації у вітчизняній практиці для покращання соціального забезпечення населення держави.

Ключові слова: *фіскальний механізм, податки, соціальна сфера, соціальне забезпечення, зарубіжний досвід.*

Постановка проблеми. Фіскальний механізм розвитку соціальної сфери в розвинених європейських країнах більшою мірою залежить від фіскальних традицій, соціально-культурних чинників, які впливають на свідомість населення щодо добровільної сплати податків та зборів. Аналіз досвіду зарубіжних країн показав, що вирішення соціальних проблем у європейських країнах відбувається за рахунок одного із фіскальних механізмів – видатків бюджету (Бельгія, Німеччина, Австрія). Поряд з державним бюджетом, соціальні витрати фінансуються також з місцевих бюджетів (Канада, Іспанія, Франція).

Усі без винятку розвинені країни Європи роблять усе можливе, щоб виробити найефективнішу систему соціального забезпечення та створити всі потрібні умови для якісного та повноцінного життя своїх громадян. А для